

Рецензент
Марчук Т.Ф.,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник

ОСОБЛИВОСТІ ДІАГНОСТИКИ РОЗУМОВОГО РОЗВИТКУ МОЛОДШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ З ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ

Л.В. Борщевська

Стаття присвячена проблемі діагностики розумового розвитку молодших школярів з порушеннями слуху (глухих і дітей зі зниженим слухом). У змісті статті розкриті особливості розвитку мислення та мовлення дітей з порушеннями слуху, психологічні підходи до вивчення їх розумового розвитку, критерії визначення відхилень та оцінки інтелектуального дефекту.

Ключові слова: діагностика, розумовий розвиток, діти з порушеннями слуху.

Статья посвящена проблеме диагностики умственного развития младших дошкольников с нарушениями слуха (глухие и дети со сниженным слухом). В содержании статьи раскрыты особенности развития мышления и речи детей с нарушениями слуха, психологические подходы изучения их умственного развития, критерии определения отклонений и оценки интеллектуального дефекта.

Ключевые слова: диагностика, умственное развитие, дети с нарушениями слуха.

This article is devoted to the problem of the diagnostics of the mental development of preschool children with hearing disorders (deaf and hard of hearing). Peculiarities of mental development and speech in children with hearing disorders, psychological approaches to study of their mental development, criteria of definition of deviations and estimation of intellectual defect has been analyzed.

Keywords: diagnostics, mental development, children with hearing disorders.

У системі підготовки дітей з порушеннями слуху до школи важливе місце посідає дошкільне виховання і навчання, які забезпечують розвиток мовлення і мислення дитини.

Досвід спеціальних дошкільних і шкільних закладів свідчить, що значний відсоток дітей з порушеннями слуху має складні дефекти: порушення слуху і затримку психічного розвитку, порушення слуху і розумову відсталість, які часто розпізнаються лише під час навчання дитини у школі.

Несвоєчасність виявлення зазначених відхилень та відсутність адекватних корекційно-розвивальних заходів призводить до того, що у цих дітей виявляється втраченим не лише сенситивний період формування відповідних психічних функцій, але й з'являється комплекс додаткових ускладнень, які негативно позначаються на розвитку, штучно стримують його.

Наведені факти свідчать про необхідність диференційованого підходу до навчання цієї категорії дошкільників, при якому будуть враховуватись індивідуальні особливості кожної дитини, її можливості щодо навчання, тобто створюватись найбільш сприятливі умови для розвитку, соціальної адаптації.

На жаль, при комплектуванні спеціальних дошкільних закладів часто виникають помилки у визначенні стану розумового розвитку дітей з порушеннями слуху. Однією з причин цього є те, що більшість лікарів, психіатрів, логопедів, психологів, які працюють в психолого-медико-педагогічних консультаціях і комісіях, не знають особливостей психічного розвитку дошкільників з вадами слуху. Тому їх обстеження іноді проводиться за аналогією з обстеженням дітей без сенсорних порушень. У таких випадках дошкільники з порушеннями слуху з нормальним інтелектуальним розвитком кваліфікуються як розумово відсталі. В інших – недоліки в розвитку розглядаються як результат сенсорних порушень і тому розумово відсталі діти з незначним зниженням слуху діагностуються як діти з нормальним інтелектом.

Подібні помилки зумовлені характерним для цих категорій дошкільників недорозвитком мовлення. Тому при неадекватних методах дослідження діагностика зовні схожих станів іноді призводить до невірного визначення діагнозу.

Більш складним завданням в діагностиці є диференціація розумового розвитку дітей з порушеннями слуху, відмежування інтелектуальної норми від затримки психічного розвитку (ЗІР), затримку психічного розвитку від розумової відсталості.

Практика роботи психолого-медико-педагогічної консультації свідчить, що мовлення дошкільників з порушенням слуху, навіть за умов спеціального навчання має суттєві особливості (труднощі при побудові особистих висловлювань і труднощі при розумінні мови оточуючих, а також випадки майже відсутності активного мовлення), що ускладнює, а в деяких випадках унеможлиблює визначення інтелектуального розвитку цієї категорії дітей. Причина цього полягає в тому, що процес обстеження відбувається переважно на рівні словесного спілкування (попередня інструкція, запитання, надання допомоги тощо), яке не всі діти з порушеннями слуху в змозі зрозуміти і підтримувати. Крім того від досліджуваного вимагають мовного опосередкування своїх дій із стимулюючим матеріалом, пропонують скласти оповідання тощо, що також є надзвичайно складною задачею, а іноді – й недоступною для цих дошкільників. Всі труднощі дитини, котрі зумовлюються недорозвитком мовлення, заважають розв'язанню нею діагностичних завдань і таким чином, не досягається мета обстеження – вивчення рівня інтелектуального розвитку.

У вітчизняній сурдопсихології та сурдопедагогії проведені фундаментальні дослідження, спрямовані на вивчення розвитку різних аспектів психічної діяльності дітей (Б. Корсунська, Л. Носкова, Н. Морозова,

О. Катисва, А. Гольдберг, Л. Лебедева, Т. Розанова, Ж. Шиф, Н. Яшкова та ін.). На їх підставі зроблено висновок, що розвиток мислення дітей з вадами слуху, підпорядковується загальним закономірностям розвитку дитячого мислення, має свої специфічні особливості, які обумовлені, передусім, повільним і своєрідним розвитком мовлення, пов'язаним з порушенням слуху. Однак експериментальні методики, які використовувалися в цих дослідженнях, в переважній більшості не дозволяють диференціювати різний стан розумового розвитку дітей з порушенням слуху та прогнозувати його подальший розвиток. Крім цього, методики не були пристосовані до роботи в педогого-медико-педагогічних консультаціях через їх одномірність (спрямовані на вивчення якості однієї функції, процесу), громіздкість, тривалість проведення.

Всі наведені факти обумовили необхідність розробки спеціальної діагностичної методики для визначення різних станів розумового розвитку дітей дошкільного віку з порушеннями слуху.

При побудові методики ми спирались на існуюче в дефектологічній науці положення щодо визначення відхилень та оцінки інтелектуального дефекту, за яким в оцінці розвитку мислення вирішального значення набуває якісний аналіз комплексу показників, а саме: рівень сформованості інтелектуальних та пошукових дій, які обслуговують процес розв'язання діагностичних завдань і забезпечують правильне його виконання, особливості способу виконання, орієнтація в умовах завдання, характер труднощів, шляхи їх подолання дитиною. Необхідною для методики діагностики відхилень в розумовому розвитку є наявність такого показника мисленнєвої діяльності як навчаємість. Підхід до визначення інтелектуального дефекту, розроблений Н. Стадненко, за яким об'єктом вивчення виступає здатність до навчання або научуваність та її особливості у певній досліджуваній дитини, для диференціальної діагностики є вирішальним, тому що дозволяє визначити не тільки стан розумового розвитку, але й потенційні можливості, передбачити майбутній розвиток. Основою научуваності виступає узагальненість мисленнєвої діяльності, виявлення якої можливе за допомогою різних за змістом, обсягом та складністю діагностичних завдань.

Добір завдань, більшість з яких була розроблена в лабораторії діагностики та психічного розвитку аномальної особистості, здійснювався з урахуванням особливостей психічного розвитку дітей без сенсорних порушень з нормальним інтелектуальним розвитком та їх нормативних вікових досягнень. Основними показниками розумового розвитку в нормі у цей віковий період є сформованість перцептивних дій: ідентифікація, віднесення до еталону, перцептивне моделювання та елементарні інтелектуальні дії (або їх передумови), виділення суттєвих ознак, порівняння та встановлення схожості, встановлення елементарних зв'язків між предметами та їх деталями, класифікація (А. Запорожець, П. Гальперін, В. Венгер).

Адаптація діагностичних завдань проводилась з урахуванням особливостей розвитку дітей з порушеннями слуху, провідною серед яких є розвиток мовлення.

Діти, які народилися із значними порушеннями слуху або втратили його до оволодіння мовленням як засобом спілкування, можуть залишитися німими, якщо їх не навчають спеціальними сурдологічними прийомами. Але й за умов навчання мовлення таких дітей розвивається дуже повільно і має свої характерні особливості, які проявляються не тільки в недоліках звуковимови, обмеженому словнику, в граматично неправильно побудованих реченнях, але насамперед в труднощах розуміння зверненої до них мови. При спостереженні за такою дитиною складається враження, що її самостійне мовлення розвивається набагато краще ніж здатність розуміти мову оточуючих. Ця невідповідність між активним і пасивним мовленням стає очевидною під час спілкування з нею. Намагаючись висловити прохання, побажання, сформулювати запитання дитина з порушеннями слуху мобілізує всі свої мовленнєві уміння. Якщо вона не знає необхідного слова, то замінює його схожим, не завжди вдалим за значенням, або вимовляє певну його частину, яка зрозуміла оточуючим лише в конкретній ситуації спілкування. Розуміння зверненої мови у таких дітей викликає значні труднощі не тільки в результаті спотвореного слухового сприймання і обмеженого словника, але й тому, що співрозмовники часто звертаються до неї звичайною побутовою мовою, яка має свої особливі форми і розрахована на дітей що нормальночують. Тому окремі слова звернення для дитини з порушенням слуху виявляються просто незнайомими, а ті, що вона знає – в різних граматичних конструкціях мають відповідні закінчення і іноді сприймаються нею як нові, незнайомі.

Зважаючи на зазначені особливості розвитку мовлення дітей з порушеннями слуху, до кожної діагностичної проби були розроблені способи пред'явлення завдання і міри допомоги у вигляді жестів, предметних дій, часткового показу зразка виконання. Така форма надання завдання та допомоги в усвідомленні його змісту, на наш погляд, є необхідною для того, щоб запобігти одержанню випадкових даних про дитину, яка може просто не зрозуміти суті завдання, якщо воно надається у формі словесної інструкції і через це виконати його невірно.

У дітей з порушеннями слуху спостерігається недостатній розвиток сприймання, який проявляється в примітивних способах обстеження та співставлення об'єктів (проби, примірювання), у недостатній зоровій орієнтації в дидактичному матеріалі що використовується в діагностичних завданнях.

У цих досліджуваних виникають труднощі не тільки при виділенні властивостей і якостей предметів, але й при цілісному сприйманні предметів. Це пояснюється тим, що назву більшості предметів, які сприймає дитина з порушенням слуху вона не знає, тобто образи сприймання не закріплені у відповідних словах, що значно утруднює їх узагальнення і фіксацію в

обрисах-сталонах. Як наслідок у них із значним запізненням формуються образи уяви. Незафіксовані в слові образи не можуть бути довільно вступити в дію, ні дитиною, ні тим більше зверненням до неї питанням. Образи предметів або дій, що вже склалися у малюка із порушенням слуху, виявляються нечіткими і нестійкими. Це надзвичайно утруднює, а в деяких випадках робить неможливим оперування ними. Дослідники інтелектуального розвитку дошкільників з порушеннями слуху (О. Венгер, О. Катаєва, Е. Леонгард), стверджують, що велика кількість об'єктів сприймання при виконанні діагностичних завдань у багатьох дітей викликає певні труднощі і призводить до хаотичних дій. Зважаючи на це, більшість адаптованих діагностичних завдань була спрощена за рахунок зменшення кількості об'єктів, з якими дитина діє при виконанні завдань (до 4 – 5).

Досліджуючи розвиток наочно-логічного мислення у дітей з порушеннями слуху О. Катаєва виявила недоліки, які гальмують розвиток їх наочно-дійового мислення – недостатнє узагальнення досвіду власних дій з об'єктами і недостатнє узагальнення досвіду дій оточуючих дорослих, що, на думку автора, є головними умовами функціонування наочно-дійового мислення.

Зважаючи на властивий цим дітям уповільнений темп засвоєння способів дії, в діагностичній методиці збільшена кількість повторних проб, процес виконання яких дозволяє визначити їх можливості щодо вивучуваності.

Важливою частиною в кожній методиці є визначення того, що повинно вимірюватись, які показники виступають саме показниками інтелектуального розвитку дитини та її потенційних можливостей до навчання. Такими показниками для молодших дошкільників з порушеннями слуху виступає не тільки результат, але й сам процес виконання діагностичних завдань, міра допомоги, достатня для правильного виконання. Допомога при діагностичному обстеженні передбачає співробітництво дорослого і дитини з метою поступового зменшення складності завдання, подолання труднощів його виконання. Враховуючи цей важливий показник, до кожного завдання були розроблені міри допомоги від мінімальної (повторення умов завдання) до розгорнутої (сумісне виконання), які надаються тільки в наочній та наочно-дійовій формах.

При оцінці виконання завдання враховуються: особливості прийому виконання, міра допомоги, яка виявляється достатньою для правильного завершення роботи, способи дії, які використовує дитина у процесі виконання діагностичної проби.

В результаті експериментального дослідження виявлені варіанти виконання діагностичних завдань методики, які дозволяють здійснювати не лише відмежування інтелектуальних порушень від норми, але й їх диференціацію (затримка психічного розвитку, розумова відсталість).

Література:

1. Венгер Л. О. Психологические основы диагностики умственного развития дошкольников /Венгер Л.О. – М., 1969. – 260с.
2. Венгер А.А., Выгодская Г.Л., Леонгард Э.И. Отбор детей в специальные дошкольные учреждения /Венгер А.А., Выгодская Г.Л. – М.: Просвещение, 1972. – 92с.
3. Диагностика отклонений в умственном развитии учащихся /(Стадненко Н.М., Ильяшенко Т.Д. Обухлвская А.Г., Борщевская Л.В.); под ред. Стадненко Н.М. – К.: Освіта, 1991. – 96с.
4. Диагностика умственного развития дошкольников /под ред. Венгер Л.О. – М.: Педагогика, 1978. – 248с.
5. Катаева А.А. Развитие наглядного мышления у детей дошкольного возраста с нарушениями слуха и интеллекта./ Зб. под ред. Л.П. Носковой Особенности развития и воспитания детей дошкольного возраста с недостатками слуха и интеллекта. – М.: Педагогика, 1984. – с 74 – 90.

УДК: 159. 422. 76. 376. 33

Рецензент
Литовченко С.В.
кандидат педагогических наук,
старший научный сотрудник

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНО-ПОШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ ЗІ ЗНИЖЕНИМ СЛУХОМ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Д.Р. Варшамова

Стаття присвячена проблемі формування пізнавально-пошукової діяльності дітей зі зниженим слухом старшого дошкільного віку. У даній роботі розкриваються основні теоретичні положення та принципи побудови методики формувального експерименту, спрямованого на формування пізнавально-пошукової діяльності у дітей зі зниженим слухом старшого дошкільного віку.

Ключові слова *пізнавальна діяльність, пошукова діяльність, діти з порушенням слуху, дошкільне навчання, методика формувального експерименту*

Статья посвящена проблеме формирования познавательно-поисковой деятельности слабослышащих детей старшего дошкольного возраста. В данной работе раскрываются основные теоретические положения и принципы построения методики формирующего эксперимента, направленного на формирование познавательно-поисковой деятельности слабослышащих детей старшего дошкольного возраста